

O'ZBEKISTONDA INNOVATSIYA VA STARTAP EKOTIZIMINI YANADA RIVOJLANTIRISHNING ASOSIY YO'NALISHLARI

Narov Ulug'bek

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

ORCID: 0000-0002-3168-173X

narov1998@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada O'zbekiston iqtisodiyotining holati va uni innovatsion mahsulotlarni yaratish va ulardan foydalanish bilan bog'liq holda yanada rivojlantirishning dolzarbligi qisqacha tavsiflangan. Startup tashabbuslarining eng yuqori konsentratsiyasi IT, FinTech, Elektron tijorat, EdTech, AgriTech, MedTech kabi sohalarda kuzatilgan. Startaplar va resurslarning aksariyati Toshkent shahri va yirik shaharlarda Samarqand, Buxoro va Farg'onada joylashgan. Mamlakat va uning mintaqalarida to'laonli startap ekotizimini shakllantirishga to'sqinlik qiluvchi omillar ko'rsatilgan. Startaplarni moliyalashtirish muammosiga alohida e'tibor qaratilgan. Startapni rivojlantirishning dastlabki bosqichida investitsiyalarni qo'llab-quvvatlashning sustligi, venchur infratuzilmasi va venchur kapital uchun huquqiy asosning pastligi ta'kidlangan. O'zbekistonda startap ekotizimining evolyutsiyasi tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashdan boshlab, venchur fondlarining davlat tizimini yaratish bilan yakunlangan holda taqdim etilgan. O'zbekistonda startap ekotizimining rivojlanishi huquqiy asosni takomillashtirish, qulay biznes infratuzilmasini yaratish va moliyaviy va huquqiy qo'llab-quvvatlashning yangi mexanizmlarini joriy etish zarurati bilan bog'liq. O'zbekistonda innovatsiya va startap ekotizimini yanada rivojlantirish bo'yicha takliflar tizimlashtirilgan.

Kalit so'zlar: O'zbekiston, innovatsiya, startap ekotizimi, evolyutsiya, rivojlanish, mintaqaviy omillar, qiyinchiliklar, moliyalashtirish, qonunchilik, venchur kapital, takliflar.

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ДАЛЬНЕЙШЕГО РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИЙ И СТАРТАП-ЭКОСИСТЕМЫ В УЗБЕКИСТАНЕ

Наров Улугбек

Ташкентский государственный университет востоковедения

Аннотация. В статье представлена краткая характеристика состояния экономики Узбекистана и актуальность дальнейшего его развития, связанная с созданием и использованием инновационных продуктов. Показана наибольшая концентрация стартап-инициатив в таких отраслях как IT, FinTech, E-commerce, EdTech, AgriTech, MedTech. Большинство стартапов и ресурсов было сосредоточено в городе Ташкенте и крупных городах Самарканд, Бухара, Фергана. Представлены факторы, сдерживающие формирования полноценной стартап экосистемы в стране и ее регионах. Особое внимание уделено проблеме финансирования стартапов. Подчеркнута слабая инвестиционная поддержка на начальном этапе развития стартапов, низкий уровень венчурной инфраструктуры и правовой базы венчурного капитала. Представлена эволюция формирования стартап экосистемы в Узбекистане, начина с поддержки предпринима-тельства и заканчивая созданием государственной системы венчурных фондов. Развитие стартап-экосистемы в Узбекистане связано с необходимостью совершенствования правовой базы, созданием благоприятной бизнес инфраструктуры, внедрением новых механизмов финансовой и юридической поддержки. Систематизированы предложения по дальнейшему развитию инноваций и стартап экосистемы в Узбекистане.

Ключевые слова: Узбекистан, инновации, стартап экосистема, эволюция, развитие, регионы факторы, проблемы, финансирование, законодательство, венчурный капитал, предложения.

MAIN DIRECTIONS FOR FURTHER DEVELOPMENT OF INNOVATION AND STARTUP ECOSYSTEM IN UZBEKISTAN

Narov Ulugbek

Tashkent State University of Oriental Studies

Abstract. *The article provides a brief description of the state of the economy of Uzbekistan and the relevance of its further development associated with the creation and use of innovative products. The highest concentration of startup initiatives is shown in such industries as IT, FinTech, E-commerce, EdTech, AgriTech, MedTech. Most startups and resources are concentrated in the city of Tashkent and large cities like Samarkand, Bukhara and Fergana. The factors hindering the formation of a full-fledged startup ecosystem in the country and its regions are shown. Particular attention is paid to the problem of startup financing. Weak investment support at the initial stage of startup development, the low level of venture infrastructure and the legal framework for venture capital are emphasized. The evolution of the startup ecosystem in Uzbekistan is presented, starting with support for entrepreneurship and ending with the creation of a state system of venture funds. The development of the startup ecosystem in Uzbekistan is associated with the need to improve the legal framework, create a favorable business infrastructure, and introduce new mechanisms for financial and legal support. Proposals for the further development of innovation and the startup ecosystem in Uzbekistan have been systematized.*

Keywords: *Uzbekistan, innovation, startup ecosystem, evolution, development, regional factors, challenges, financing, legislation, venture capital, proposals.*

Kirish.

Boy resurs salohiyatiga, qulay geografik joylashuvga va yosh aholiga ega bo'lgan O'zbekiston iqtisodiyoti iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va liberallashtirishni davom ettirmoqda. Asosiy vazifalar bozor institutlarini rivojlantirish, xususiyl sektorini qo'llab-quvvatlash, investitsiyaviy jozibadorlikni oshirish va xalqaro iqtisodiy tizimga integratsiya qilish bo'ldi. Hukumat biznes yuritishdagi to'siqlarni bartaraf etishga, savdo aloqalarini diversifikatsiya qilish va jahon savdosiga integratsiyalashuvga qaratilgan tashqi iqtisodiy faoliyat sharoitlarini yaxshilashga e'tibor qaratdi. Mamlakat xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikni mustahkamlamoqda, Jahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lishga faol tayyorgarlik ko'rmqda.

Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, 2024 yilda yalpi ichki mahsulot (YAIM) 115 milliard dollarga yetdi. Mamlakat iqtisodiyoti Real ko'rinishda 6,5% ga o'sdi va 2025 yilda 5,5–6% gacha davom etishi kutilmoqda. 2024 yilgi inflyatsiya taxminan 8,5% ni tashkil etdi va 2025 yilda Markaziy bankning pul-kredit siyosatining kuchayishi tufayli inflyatsiya bosimining yanada sekinlashishi kutilmoqda.

Shuni ta'kidlash kerakki, O'zbekistonning istiqbolli rivojlanishida innovatsion mahsulotlarni yaratish va ulardan foydalanish sur'atlarini oshirish, iqtisodiyotni boshqarishning yangi modeli drayver bo'lgan startup ekotizimini shakllantirish uchun shart-sharoitlarni ta'minlash muhim va hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bu O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-oktabrdagi "2030-yilgacha fanni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-6097-sonli Farmoni va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 14-oktabrdagi "Startup loyihalari va venchur moliyalashtirish ekotizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-357-sonli qarori bilan tasdiqlangan.

Adabiyot sharhi.

1913-yilda gollandiyalik iqtisodchi Yakob van Gelderen o'zining "Springvloed, Beschouwingen over industrielle Ontwikkeling en Prijsbeweging" kitobida kapitalizm

sharoitida to'liqinsimon evolyutsion rivojlanish nazariyasini ishlab chiqdi va unda 50-60 yillik tsikllarning mavjudligini asosladi.

1922-yilda N. Kondratyev kuzatuvini nashr etdi, unga ko'ra ma'lum iqtisodiy ko'rsatkichlarning uzoq muddatli dinamikasida ma'lum bir tsiklik muntazamlilik kuzatiladi, bu davrda tegishli ko'rsatkichlarning o'sish bosqichlari nisbiy pasayish bosqichlari bilan birga keladi, bu uzoq muddatli tebranishlarning xarakterli davri taxminan 50 yilni tashkil etadi. Keyinchalik u ushbu kashf etilgan naqshni rivojlantirdi, tavsifladi va asosladi.

Jozef Shumpeter (1939) o'z asarlarida Kondratyev g'oyalarini ommalashtirishga katta hissa qo'shdi. U "Kondratyev to'liqlari" atamasini kiritdi va 1939-yilda o'zining "Biznes sikllari" kitobida Kondratyev naqshini, shuningdek, 7-11 yillik ishlab chiqarish va bandlik sikllarini qo'llab-quvvatlaydi va rivojlantirdi.

Menshikov va Klimenko (1989) "Iqtisodiyotda uzun to'liqlar" kitobini nashr etgandan so'ng, rus iqtisodchilari orasida Kondratyev tadqiqotlariga qiziqish qayta tiklandi. 20-asr oxiri va 21-asr boshlarida o'z tadqiqotlarida Kondratyev sikllaridan foydalangan olimlar qatoriga Askar Akayev (2009), Lusine Badalyan, Sergey Glazyev, Viktor Dementyev, Viktor Krivorotov va Dmitriy Lvov kiradi.

Iqtisodiy innovatsiya konsepsiyasi Jozef Shumpeter tomonidan "Iqtisodiy rivojlanish nazariyasi" (1911) asarida ishlab chiqilgan. Innovatsiya qo'shimcha qiymat yaratish, innovatorning qo'shimcha qiymatni egallash qobiliyati va innovatsiyani amalga oshirish bilan tavsiflanadi.

"The Lean Startup" kitobi muallifi va tadbirkorlikka iterativ yondashuv mafkurasi Erik Ris (2015) startapni yuqori noaniqlik sharoitida yangi mahsulot yoki xizmat (mahsulot innovatsiyasi) yaratadigan tashkilot sifatida ta'riflash mumkinligini ta'kidlaydi.

Mijozlarni rivojlantirish metodologiyasining yaratuvchisi, amerikalik tadbirkor Stiven Blank (2014) startaplarni takrorlanadigan va kengaytiriladigan biznes modelini izlash uchun mavjud bo'lgan vaqtinchalik tuzilmalar sifatida ta'riflagan.

Tadbirkor, ventchur kapitalist, esseist va Y Combinator biznes akseleratorining asoschisi Pol Grem tez o'sishni (asosiy metrika uchun haftasiga 4%-7%) startaplarning asosiy xususiyati deb biladi. Uni PayPal asoschilaridan biri va Facebookning ilk investorlari Peter Til ham qo'llab-quvvatlaydi.

Ostervalder va Maurya (2015) bugungi kunda ham qo'llaniladigan taniqli biznes modeli shablonini taklif qilishdi.

2011-yilda Erik Ris o'zining "Lean Startup" kitobida "lean startup" metodologiyasini taklif qildi. Ushbu metodologiya asosiy g'oyasi shundaki, an'anaviy biznes yondashuvi startaplar rivojlanadigan sharoitlarning juda yuqori noaniqligi tufayli startaplarga qo'llanilmaydi. Metodologiya asosi "qurish-o'lchash-o'rganish" siklidir.

Stiven Blank (2015) tomonidan o'zining "Four Steps to Insight" kitobida ishlab chiqilgan va taqdim etilgan model kompaniya mijozlarining ehtiyojlarini tushunishga asoslangan. Unda startap barqaror kompaniyaga aylanishining to'rt bosqichi tasvirlangan: "Iste'molchini aniqlash", "Iste'molchini tekshirish", "Iste'molchini jalb qilish" va "Kompaniyani yaratish".

Shunday qilib, innovatsiya - bu yangi bilimlarni ishlab chiqish va olish uchun intellektual yechimga investitsiya qilish natijasi, ilgari foydalanilmagan g'oya inson hayotining sohalarini (texnologiyalar; mahsulotlar; ijtimoiy hayotning tashkiliy shakllari, masalan, ta'lim, boshqaruv, mehnatni tashkil etish, xizmat ko'rsatish, fan, axborot texnologiyalari va boshqalar) yangilash va keyingi jarayonni amalga oshirish (ishlab chiqarish), qo'shimcha qiymatning (foyda, taraqqiyot, yetakchilik, ustuvorlik, tubdan yaxshilanish, sifatli ustunlik, ijodkorlik, taraqqiyot) belgilangan miqdorida. Innovatsion faoliyat sub'ektlari quyidagilardir: innovator - innovatsion g'oyalarni izlaydigan va ularni rivojlantiradigan innovatsion jarayon ishtirokchisi; innovator - bozorda innovatsiyani amalga oshiradigan va targ'ib qiladigan innovatsion jarayon ishtirokchisi; va investor - innovatsiyani ishlab chiqish va amalga oshirishni moliyalashtiradigan innovatsion jarayon ishtirokchisi.

Startup esa bu tashabbuskor odamlarning vaqtinchalik tashkiliy tuzilmasi bo'lib, uning maqsadi ishlab chiqarishni yanada nusxalash va uning hajmini oshirish (ko'paytirish va tirajlash) bilan bozorda talab qilinadigan innovatsion mahsulotni yaratishdir. Bundan tashqari, startapni innovatsiyalarni tijoratlashtirishning mumkin bo'lgan modellaridan biri sifatida tasavvur qilish mumkin, ya'ni texnologik mahsulotlarni bozorga chiqarish va ishlanmalardan foyda olish.

Startaplarga asoslangan yangi kompaniyalarning shakllanishi va rivojlanishi uchun sharoit yaratadigan davlat va xususiy muassasalar to'plami startap ekotizimi deb ataladi. Uning asosiy tarkibiy qismlariga universitetlar va biznes maktablari, texnoparklar, grant dasturlari, biznes farishtalari hamjamiyatlari va fondlari, biznes inkubatorlari va akseleratorlari, kraudfanding va aktsiyalar kraudfanding platformalari, sanoat konferensiyalari va tanlovlari hamda professional hamjamiyat kiradi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Tadqiqot davomida iqtisodiy tahlilning kuzatish, ma'lumotlar to'plash, umumlashtirish, taqqoslash kabi usullari, shuningdek, mahalliy va xorijiy olimlarning innovatsiya, startaplarni yaratish va ularning keyingi rivojlanish yo'llari masalalari bo'yicha iqtisodiy qarashlari qo'llanildi, ushbu sohaga oid huquqiy va me'yoriy hujjatlardan foydalangan holda xulosalar va takliflar ishlab chiqildi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

O'zbekistonda startap ekotizimi.

So'nggi yillarda O'zbekistonning startap-ekotizimi izchil iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish, hayotning turli sohalarini raqamlashtirish va tadbirkorlikni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash orqali amalga oshirilgan faol rivojlanishni namoyish etmoqda. O'zbekiston innovatsion faoliyatni rag'batlantirish va texnologik startaplarni rivojlantirish uchun qulay muhit yaratish muhimligini anglamoqda.

Startap ekotizimining rivojlanishiga ta'sir ko'rsatgan asosiy omillardan biri innovatsion loyihalarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan ixtisoslashtirilgan institutlarning tashkil etilishi bo'ldi. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Innovatsiyalarni ilgari surish agentligi hamda Mirzo Ulugbek Innovation Center, IT Park Uzbekistan, Andijan Technopark va boshqalar kabi ishga tushirilgan davlat texnoparklari bunga yaqqol misol bo'la oladi. Ushbu tuzilmalar yangi boshlanayotgan tadbirkorlarga ta'lim dasturlari, mentorlarni qo'llab-quvvatlash, ofis infratuzilmasi va yuridik maslahatlardan foydalanish imkoniyatini beradi.

IT Park Uzbekistan milliy startap ekotizimini shakllantirishda eng muhim loyiha bo'ldi. Uning negizida akseleratsiya va inkubatsiya dasturlari amalga oshiriladi, xakatonlar, startap-pitchlar, biznes-forumlar va investorlarning xalqaro uchrashuvlari o'tkaziladi. Bundan tashqari, Park faoliyati doirasida it-xizmatlarni autsorsing bilan bog'liq yo'nalishlar faol rivojlanmoqda, eksport salohiyatiga ega texnologik startaplar uchun qulay zamin yaratilmoqda.

Elektron hukumat tizimini joriy etish va raqamli xizmatlarni rivojlantirish startap harakatini rivojlantirishga katta turtki bo'ldi. O'zbekiston davlat va tijorat xizmatlarini jadal sur'atlar bilan raqamlashtirmoqda, davlat tuzilmalari va xususiy sektor tomonidan innovatsion it yechimlariga talab yaratmoqda. Bu FinTech, agrotexnik, sog'liqni saqlash, ta'lim va logistika kabi sohalaridagi startaplar uchun maydonni kengaytiradi.

Ekotizimning muhim elementi tadbirkorlik madaniyati va yoshlar tadbirkorligidir. Ushbu yo'nalishda oliy o'quv yurtlari tadbirkorlik va innovatsiyalar bo'yicha ta'lim kurslarini joriy etish, shuningdek, universitetlar negizida startap-laboratoriyalar ochish orqali faol ishlaymoqda. Yoshlar tanlovlar, grant dasturlari va tezlatgichlarda ishtirok etish orqali startap harakatiga faolroq jalb etilmoqda.

Xalqaro hamkorlik mamlakatda startap ekotizimining rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. BMTTD, Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki, GIZ va boshqa tuzilmalar bilan aloqalar o'rnatildi, bu tadbirkorlarga grant mablag'larini olish, tashqi bozorlarga chiqish va eng yaxshi amaliyotlarni qabul qilish imkonini beradi.

O'zbekistonda startaplarning rivojlanishi ichki bozor ehtiyojlari va innovatsion iqtisodiyotdagi global tendentsiyalarni aks ettiruvchi tarmoqlar doirasini kengaytiradi.

O'zbekistonda startap tashabbuslarining eng katta kontsentratsiyasi kuzatilgan asosiy tarmoqlar quyidagilar bo'ldi:

- Axborot texnologiyalari va raqamli xizmatlar (IT va raqamli xizmatlar).
- Moliyaviy texnologiyalar (FinTech).
- Elektron tijorat (E-commerce).
- Ta'lim texnologiyalari (EdTech).
- Qishloq xo'jaligi va qishloq xo'jaligi texnologiyalari (AgriTech)
- Sog'liqni saqlash va MedTech.

O'zbekistonning muvaffaqiyatli startaplariga misollar.

O'zbekiston so'nggi yillarda mahalliy va xorijiy fondlarning faol investitsiyalari hisobiga startap ekotizimini rivojlantirishda katta yutuqlarni namoyish etmoqda. Katta sarmoyalarni jalb qilgan va bozorda ulkan yutuqlarga erishgan muvaffaqiyatli startaplarning namunalari quyidagilar:

1. **Zip24** Toshkentda joylashgan startap bo'lib, elektron tijorat sohasida logistika va ta'minot zanjirlarini boshqarish uchun avtomatlashtirish yechimlarini taqdim etadi. 2021 yilda kompaniya buyuk Britaniyaning sturgeon Capital fondidan 1,2 million dollar sarmoya kiritdi. Ilgari Zip24 IT Park Ventures kompaniyasidan 250 ming dollar olgan. Jalb qilingan mablag'lar yordamida startap o'z faoliyatini xalqaro bozorlarga kengaytirishni rejalashtirmoqda.

2. **Tass Vision** - bu kompaniyalarda ish faoliyatini yaxshilash uchun aqlli videokuzatuv tizimlarini taklif qiluvchi startap. 2021 yilda kompaniya most Ventures venchur fondidan 500 ming dollar yig'di. Ilgari Tass Vision 500 Global jamg'armasidan 100 ming dollar olgan. Jalb qilingan mablag'lar yordamida startap Qozog'iston va Qirg'iziston bozorlarida o'z ishtirokini kengaytirishni rejalashtirmoqda.

3. **Mohirdev** - dasturlash va it yo'nalishlari bo'yicha kurslarni taklif qiluvchi ta'lim platformasi. 2023 yilda kompaniya AloqaVentures venchur fondidan 100 ming dollar yig'di. Jalb qilingan mablag'lar yordamida startap o'z faoliyatini kengaytirish va respublika bo'ylab o'quv markazlarini ochishni rejalashtirmoqda.

4. **Pastoral** - barqaror qishloq xo'jaligi echimlarini ishlab chiqadigan agrotexnologik startap. Kompaniya UzVC venchur fondidan investitsiyalarni jalb qildi va SVG Ventures Thrive versiyasi bo'yicha Global Impact Challenge-ning eng yaxshi 80 taligiga kirdi. Jalb qilingan mablag'lar yordamida startap o'z faoliyatini kengaytirish va agrar sektorga innovatsion yechimlarni joriy etishni rejalashtirmoqda.

O'zbekistonda startap ekotizimining hududiy rivojlanishi.

Startap ekotizimining hududiy rivojlanishi innovatsion infratuzilmani poytaxtdan tashqariga kengaytirish va mintaqalarda startaplarning paydo bo'lishi uchun sharoit yaratishni o'z ichiga oladi. O'zbekistonda ushbu jarayon iqtisodiyotni markazsizlashtirish va raqamlashtirish kursi doirasida alohida ahamiyat kasb etdi.

Tarixiy jihatdan startaplar va resurslarning aksariyati Toshkent shahrida to'plangan. Bu erda quyidagilar joylashgan:

- IT Park Uzbekistan bosh ofisi;
- texnik yo'nalishdagi eng yirik universitetlar;
- xalqaro IT-kompaniyalarning ofislari (EPAM, Exadel, CodiLime va boshqalar);
- venchur fondlari va akseleratsiya dasturlari;
- malakali kadrlar va investorlarning aksariyati.

Resurslarning bunday kontsentratsiyasi poytaxtni mamlakatning innovatsion yadrosiga aylantiradi, ammo shu bilan birga mintaqaviy tadbirkorlar uchun imkoniyatlardan foydalanishda nomutanosiblik muammosini keltirib chiqaradi.

2020 yildan boshlab hukumat IT Park Uzbekistan mintaqaviy filiallarini faol rivojlantirmoqda, ular mahalliy startaplar, IT-kompaniyalar va investorlar uchun diqqatga sazovor joylarga aylanish uchun mo'ljallangan. 2024 yilda filiallar quyidagi shaharlarda ochildi:

- **Samarqand-turizm**, raqamli platformalar, ta'lim va til ilovalari sohasi faol rivojlanmoqda.

- **Farg'ona-qishloq xo'jaligi** texnologiyalari, logistika va ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirishga e'tibor.

- **Buxoro-madaniy turizm** va me'moriy merosni muhofaza qilish sohasidagi startaplarga e'tibor qaratish.

- **Nukus-qurg'oqchilik** mintaqalari uchun ekologiya, barqaror suv ta'minoti va agrar echimlar sohasidagi loyihalar.

- **Qarshi, Andijon, Termiz**-mahalliy oliy o'quv yurtlari, it-maktablar va akseleratorlarda infratuzilma dasturlari rivojlanmoqda.

Har bir mintaqaviy IT Park quyidagilarni ta'minlaydi:

- ✓ mentorlik va ta'limni qo'llab-quvvatlash;
- ✓ startaplarni ro'yxatdan o'tkazishda yordam;
- ✓ rezidentlar uchun soliq va bojxona imtiyozlari;
- ✓ kovorkinglar, tezlatgichlar va it-markazlarga kirish.

Mintaqaviy startaplarga quyidagilar misol bo'la oladi:

AgroX (Farg'ona) fermer xo'jaliklari jarayonlarini avtomatlashtirish uchun onlayn platforma (sug'orish jadvali, hosildorlikni nazorat qilish, ob-havo prognozi). Namangan muhandislik instituti bitiruvchilari tomonidan ishlab chiqilgan.

Buxara VP (Buxoro) – VR va 3D modellashdan foydalangan holda tarixiy yodgorliklarga virtual sayohatlar yaratish bo'yicha startap. Mahalliy universitet va turizm vazirligi tomonidan qo'llab-quvvatlanadi.

SmartWater (Nukus) – Qoraqalpog'istonning qishloq joylarida suv tanqisligiga qarshi kurashishga qaratilgan suvdan foydalanishni hisobga olish va tahlil qilishning aqlli tizimi.

LangBox (Samarqand) – AI yordamida chet tillarini o'rganish uchun EdTech ta'lim xizmati. IT Park filiali huzuridagi akseleratsiya dasturida ishtirok etdi.

TermezTradeBot (Termez) – mintaqaning logistika xususiyatlarini hisobga olgan holda yaratilgan chegara bozorlaridagi kichik biznes va savdo uchun avtomatlashtirilgan platforma.

O'zbekistonda mintaqaviy darajada startap ekotizimlarining rivojlanishi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlari doirasida tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Turli hududlarda innovatsion infratuzilmaga kirishni yaxshilash yangi tadbirkorlik tashabbuslarini aniqlash, inson salohiyatini mustahkamlash va barqaror mintaqaviy innovatsion rivojlanish markazlarini yaratishga yordam beradi.

Startaplarga sarmoya kiritish muammolari.

Startap ekotizimini shakllantirishdagi sezilarli yutuqlarga davlat va xalqaro hamkorlarning qiziqishi ortib borayotganiga qaramay, O'zbekistonda startaplarga sarmoya kiritish hali ham bir qator jiddiy muammolar bilan birga keladi. Ushbu muammolar ham institutsional, ham bozor xarakteriga ega va ularni hal qilish huquqiy islohotlar, moliyaviy savodxonlikni oshirish va venchur kapital infratuzilmasini rivojlantirishni o'z ichiga olgan kompleks yondashuvni talab qiladi. Asosiy muammolar va ularning echimlari quyidagilar:

1. *Venchur infratuzilmasini rivojlantirishning past darajasi.*
2. *Farishtalar investorlari va xususiy investorlarning cheklangan doirasi.*
3. *Venchur kapitali uchun huquqiy asosning etarli emasligi.*
4. *Axborotdan foydalanishning cheklanganligi va moliyaviy savodxonlikning pastligi.*

5. *Muvaffaqiyat tarixi va chiqish holatlarining etishmasligi (chiqish).*

6. *Xalqaro innovatsion muhitga etarlicha integratsiya.*

7. *Investitsiyalarga kirishning geografik tengsizligi.*

O'zbekistonda startaplarga sarmoya kiritish muammolari ham tizimli, ham madaniy omillar bilan bog'liq. Ushbu to'siqlarni bartaraf etish uchun davlat, xususiy sektor va xalqaro hamkorlarning huquqiy modernizatsiya qilish, venchur madaniyatini rivojlantirish, investitsiya faolligini rag'batlantirish va tadbirkorlik ta'limini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan maqsadli sa'y-harakatlari zarur.

O'zbekiston startaplarini rivojlantirish istiqbollari.

O'zbekiston startaplarga investitsiyalarni ko'paytirish uchun katta salohiyatga ega. Hozirgi qiyinchiliklarga qaramay, bozor yanada etuk va barqaror startap ekotizimining shakllanishini ko'rsatadigan ijobiy signallarni namoyish etadi.

Startap-ekotizimni yanada mustahkamlashning muhim yo'nalishlari barqaror venchur infratuzilmasini shakllantirish, biznes-ta'lim tizimini rivojlantirish, xususiy investitsiyalarni rag'batlantirish va xalqaro sheriklikni mustahkamlashdir. Yosh tadbirkorlar va innovatsion jamoalar uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish mamlakatning bilim va texnologiyalarga asoslangan iqtisodiyotga muvaffaqiyatli o'tishining kaliti bo'ladi. Istiqbollar institutsional islohotlar, xalqaro hamkorlikning kengayishi, iqtisodiyotni raqamlashtirish va yoshlarning tadbirkorlikka bo'lgan qiziqishining oshishi bilan bog'liq.

Respublikaning startap ekotizimini rivojlantirish va mustahkamlashning aniq yo'nalishlari qonunchilik bazasini takomillashtirish bilan bog'liq.

O'zbekiston davlat organlari startaplar va innovatsion tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan zamonaviy qonunchilikni shakllantirishda muhim rol o'ynadi. 1991 yilda mustaqillikka erishgandan so'ng, mamlakatning huquqiy tizimi iqtisodiyotni liberallashtirish, xususiy sektorning ishlashi uchun sharoit yaratish va jahon bozoriga integratsiyalashuvga yo'naltirildi. Ushbu davrda tadbirkorlik faoliyatini tartibga soluvchi eng muhim qonun hujjatlari - xususiylashtirish, xususiy korxonalarini tashkil etish va bozor mexanizmlarini joriy etish to'g'risidagi qonunlar edi.

1992 yilda fuqarolarning, shu jumladan iqtisodiyot sohasidagi asosiy huquq va erkinliklarini ta'minlagan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilingandan so'ng, tadbirkorlikning normativ bazasini shakllantirishning eng muhim bosqichlaridan biri 1994 yilda qabul qilingan "xususiy tadbirkorlik to'g'risida" gi O'zbekiston Respublikasi qonuni bo'lib, u tadbirkorlarni tizimli qo'llab-quvvatlashga asos soldi. Yangi korxonalar uchun soliq va ma'muriy imtiyozlar joriy etildi va kichik biznesni ro'yxatdan o'tkazish shartlari va tartiblari soddalashtirildi.

Hozirgi vaqtda mamlakat startap ekotizimini rag'batlantirish va iqtisodiyotni rivojlantirish uchun innovatsiyalar va yuqori texnologiyalarning ahamiyatini tushunishga qaratilgan sa'y-harakatlarni kuchaytirdi. Startaplarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan ixtisoslashtirilgan davlat tuzilmalarini yaratish muhim qadam bo'ldi. Shunday qilib, 2017 yilda tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish agentligi tashkil etildi, u kichik va o'rta korxonalarini, shu jumladan startaplarni kuzatib boradi va qo'llab-quvvatlaydi. Boshlang'ich tadbirkorlarga davlat grantlari va imtiyozli kreditlar beradigan "mening biznesim" dasturini amalga oshirish muhim nuqta bo'ldi.

2018 yilda O'zbekiston Respublikasining "Patentlash va tovar belgilari to'g'risida" gi Qonuni kuchga kirdi, bu intellektual mulk huquqlarini yanada samarali himoya qilishni ta'minladi, bu yuqori texnologiyali va innovatsion sohalarni ishga tushirish uchun muhimdir. Shu munosabat bilan innovatsion g'oyalar va texnologiyalarni himoya qilishning huquqiy mexanizmlarini yaratish bo'yicha ishlar boshlandi, bu esa iqtisodiyotning asosiy tarmoqlarida ilmiy-texnik startaplarni rivojlantirishni faollashtirishga turtki bo'ldi.

2019 yilda startaplar, innovatsion korxonalar va texnologik loyihalarni qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan Innovatsion rivojlanish vazirligi tashkil etildi. Vazirlik startaplar va

innovatsion korxonalar uchun soliq ta'tillari kabi yangi qo'llab-quvvatlash dasturlarini joriy etish bo'yicha faol ish olib bormoqda va intellektual mulkni himoya qilish bo'yicha maslahat yordamini ko'rsatmoqda.

2000-yillarning boshida global iqtisodiy va siyosiy o'zgarishlar fonida O'zbekiston tadbirkorlik sohasidagi islohotlarni davom ettirdi. Erkin iqtisodiy zonalar tizimini yaratish va xorijiy investitsiyalarni jalb qilish katta qadamlardan biri bo'ldi. Qo'shilgan qiymat solig'i to'g'risidagi qonun hujjatlarini qabul qilish, biznesni ro'yxatga olish va soliq ma'muriyatchiligini soddalashtirish mamlakatda ishbilarmonlik muhitini yaxshilash uchun asos bo'ldi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2030 yilgacha ilm-fanni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" 2020 yil 29 oktyabrdagi PF-6097-son Farmoni startaplarni rivojlantirishga qaratilgan muhim hujjatlardan biri bo'ldi (<https://lex.uz/uz/docs/5073449>). Farmonning startaplarga tegishli qismlari quyidagilar:

1) innovatsion rivojlanish vazirligi huzuridagi fond mablag' lari ishtirokidagi yetakchi xorijiy investitsiya kompaniyalari bilan birgalikda innovatsion ishlanmalar va startup-loyihalarni moliyalashtirishda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan "muvaffaqiyatsizlik xavfi" ni kamaytirish maqsadida ventchur fondlarini tashkil etish;

2) raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, robototexnika, farmatsevtika, biotexnologiya, nanotexnologiya, energetika, muhandislik, elektronika, mexanika, mashinasozlik, genomika, astronomiya, dasturlash, sanoat dizayni va sud-tibbiyot (kriminalistik) fanining ilg'or va yangi sohalarida ilmiy-tadqiqot ishlarini tezlashtirish.

3) yetakchi xorijiy ilmiy markazlarda qisqa muddatli ilmiy stajirovkalarni tashkil etish, o'qitish, malaka oshirish, xalqaro ilmiy-texnik konferensiyalar va ilmiy loyihalarda ishtirok etish, shuningdek "Innovatsion rivojlanish va innovatsion g'oyalarni qo'llab-quvvatlash jamg'armasi" hamda "El-yurt umidi" jamg'armasi mablag' lari hisobidan yosh iste'dodli olimlarning ilmiy ishlarini nashr etishga ko'maklashish, qonun hujjatlarida belgilangan;

4) ilmiy tashkilotlar va universitetlar tarkibida, hududiy markazlarda — innovatsion markazlar, yoshlar texnoparklari, texnologiyalar transferi markazlari, kichik ilmiy-ishlab chiqarish klasterlari va innovatsion poligonlar tarkibida ilmiy-innovatsion klasterlar, innovatsion markazlar, konstruktorlik ustaxonalari, biznes-akseleratorlar va startup-akseleratorlarni tashkil etish;

5) ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirish va mahsulotlarni marketing bilan shug'ullanuvchi alohida kompaniyalarni tashkil etish, ularga ilmiy dasturlar doirasida yaratilgan yangi ishlanmalarni marketing olib borish majburiyati, shuningdek sheriklik asosida tijoratlashtirish majburiyatlari yuklatilgan holda;

6) innovatsion ishlanmalar va startup-loyihalarni moliyalashtirish uchun yetakchi xorijiy investitsiya kompaniyalari bilan ventchur fondlarini tashkil etish.

7) vodorod energetikasi texnologiyalari ilmiy-amaliy innovatsion markazini tashkil etish.

O'zbekiston startaplarining Qonunchilik bazasini rivojlantirishda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Startup-loyihalar va ventchur moliyalashtirish ekotizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2024 yil 14 oktyabrdagi PQ-357-son qarori muxim rol oynadi (<http://lex.uz//ru/docs/7155290>). Qaror startup-loyihalarining barqaror ekotizimini shakllantirish va ventchur capital bozorini kengaytirish orqali mamlakatga xorijiy ventchur investitsiyalarini jalb qilish uchun shart-sharoitlarni yaratishga qaratilgan.

So'nggi yillarda mamlakat xorijiy kompaniyalarga turli soliq imtiyozlari, imtiyozlar va qo'shma startaplar uchun imkoniyatlarni taklif qilish orqali investitsiya muhitini yaxshilash ustida faol ishlamoqda. Xorijiy investitsiyalarni himoya qilish to'g'risidagi qonun hujjatlari va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha Qonunchilik tashabbuslari innovatsion va yuqori texnologiyali sohalarida ishlaydigan startaplar uchun yanada barqaror sharoit yaratdi.

O'zbekistonning Qonunchilik va huquqiy amaliyotidagi yangiliklar startaplar uchun qulay shart-sharoitlar yaratishga yordam berdi. Shunday qilib, respublikada ma'lum darajada davlat

tomonidan qo'llab-quvvatlash, intellektual mulkni himoya qilish mexanizmlarini, shuningdek, venchur investitsiyalarining moslashuvchan tizimini shakllantirishni o'z ichiga olgan me'yoriy-huquqiy baza yaratilgan deb aytishimiz mumkin. Biroq, amaliyot shuni ko'rsatdiki, bu etarli emas. Qonunchilik bazasini yanada takomillashtirish va venchur kapitalining yetarli darajada mavjud emasligi va xalqaro bozorlarga chiqish qiyinligi kabi mavjud to'siqlarni bartaraf etish O'zbekistonda startap ekotizimini samarali rivojlantirish uchun muhim vazifa bo'lib qolmoqda.

O'zbekistonda, boshqa rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda bo'lgani kabi, startaplar ham huquqiy tartibga solish sohasida bir qator muammolarga duch kelishmoqda.

Mamlakatda to'liq startap infratuzilmasi rivojlanmagan. Barcha hududlarida startaplarga zarur resurslar va maslahatlar bera oladigan ixtisoslashgan biznes inkubatorlari va tezlatgichlar (akselerator) yaratilmagan. Tadbirkorlarga huquqiy hujjatlarni to'g'ri rasmiylashtirishda va ularning manfaatlarini himoya qilishda yordam beradigan malakali yuridik mutaxassislarining etishmasligi mavjud.

Qonunchilik tizimida bir qator eskirgan va samarasiz normalar mavjud bo'lib, ular startaplarni yuqori hisobot talablari, soliqqa tortishning murakkabligi va intellektual mulkni himoya qilishning etarli emasligi bilan to'qnashadi. Patent va mualliflik huquqlarining etarli darajada himoyalanganligi ham jiddiy muammo hisoblanadi.

O'zbekistonda startaplar duch keladigan asosiy muammolardan biri bu startapning dastlabki bosqichlarida moliyalashtirishning cheklanganligi. Yangi mahsulotlarni tadqiq qilish va ishlab chiqish uchun resurslarning etishmasligi bank kreditlarining yuqori stavkalari (o'rtacha 25%), venchur fondlarining etarli emasligi va xususiy investorlarning startaplarga bo'lgan qiziqishi cheklanganligi bilan bog'liq. Iqtisodiy beqarorlik, milliy valyuta kursining o'zgarishi va makroiqtisodiy siyosatdagi noaniqlik startaplar, ayniqsa tashqi savdoga yo'naltirilgan startaplar uchun xavf tug'diradi. Valyuta kursidagi o'zgarishlar import qiymatining oshishiga olib kelishi mumkin, bu esa o'z navbatida ishlab chiqarish tannarxiga va tovarlar va xizmatlar tannarxiga ta'sir qiladi. Soliq siyosatidagi tez-tez o'zgarishlar tufayli startaplar kutilmagan soliq majburiyatlariga duch kelishi mumkin. Ko'pincha, startaplar yangi talablarga moslashishga vaqtlari yo'q va soliq qoidalariga rioya qilish uchun o'z resurslarini yo'qotadilar. Startaplar o'z faoliyatini qiyinlashtirishi yoki o'zgartirishi mumkin bo'lgan qonun hujjatlaridagi tez-tez o'zgarishlar xavfiga duch kelishadi. Bu soliq qonunchiligiga ham, intellektual mulkni himoya qilish yoki mehnat munosabatlarini tartibga soluvchi normalarga ham tegishli.

Xalqaro operatsiyalar va kelishuvlarga qo'yiladigan murakkab va tez-tez o'zgarib turadigan talablar chet ellik sheriklar bilan shartnoma tuzishni qiyinlashtirishi mumkin. Intellektual mulkni xalqaro miqyosda himoya qilish bilan bog'liq muammo mavjud, chunki O'zbekistonda startaplarni himoya qilish uchun ishlatiladigan barcha huquqiy mexanizmlar chet elda tan olinmagan. Startaplar chet elda, ayniqsa intellektual mulk, patent, savdo markasi va mualliflik huquqi sohasida o'z bizneslarini kengaytirishda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin.

Xulosa va takliflar.

O'zbekistonda startap-ekotizimni yanada rivojlantirish huquqiy bazani takomillashtirish, qulay infratuzilmani yaratish va yangi qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini joriy etish zarurati bilan bog'liq. Bunga innovatsion loyihalar uchun grantlar va subsidiyalar ko'rinishidagi davlat startaplarini qo'llab-quvvatlash dasturlari, kichik va o'rta korxonalar uchun soliq imtiyozlari, shuningdek, startaplarni tezlashtirish va inkubatsiya qilish dasturlari yordam beradi. Mamlakatda innovatsion texnologiyalar va startaplarga, ayniqsa IT, biotexnologiya, qishloq xo'jaligi va FinTech kabi sohalarga qiziqish ortib bormoqda. Iqtisodiy aloqalarni kengaytirish startaplarga xorijiy kompaniyalar bilan hamkorlik qilish, xalqaro bozorlarga chiqish, shuningdek, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish imkoniyatlarini ochib beradi.

O'zbekistonda startaplarning huquqiy bazasini takomillashtirish quyidagi yo'nalishlarda ko'rilmogda.

Birinchidan, intellektual mulkni, kompaniyalarni ro'yxatdan o'tkazish, litsenziyalar va ruxsatnomalarni olishning ma'muriy protseduralari soddalashtirilishi kerak. Patentlar, savdo belgilari va mualliflik huquqlarini ro'yxatdan o'tkazishni soddalashtirish kerak.

Ikkinchidan, startap korxonalar uchun soliq rejimlari ishlab chiqilishi kerak, ular soliq ta'tillari yoki dastlabki yillarda daromad solig'ining pasaytirilgan stavkalarini o'z ichiga oladi. Bu tadbirkorlarga biznesni rivojlantirishga yo'naltirilgan o'z resurslari hajmini oshirishga imkon beradi. Startaplarning soliq organlari bilan o'zaro munosabatlarini yaxshilash muhim qadamdir.

Uchinchidan, intellektual mulkni huquqiy himoya qilishni kuchaytirish, patent va tovar belgilarini ro'yxatdan o'tkazish jarayonlarini tezlashtirish, intellektual huquqlarni himoya qilish mexanizmlarini takomillashtirish, xalqaro miqyosda intellektual mulkni himoya qilishning aniqroq va sodda tartiblarini joriy etish kerak.

To'rtinchidan, startaplarning huquqiy shakllarini diversifikatsiya qilish kerak. Ularni startap kompaniya yoki innovatsion korxona sifatida belgilash lozim. Hisobot va boshqaruvni soddalashtirish kerak. Bu kichik kompaniyalarga bozordagi o'zgarishlarga tezroq moslashish va yuqori qo'shimcha qiymatli mahsulotlar va xizmatlarni yaratish imkonini beradi.

Beshinchidan, xususiy venchur kapitalini yaratishni rag'batlantirish, omonatchilar tomonidan ularning faoliyatini rivojlantirish va nazorat qilishning huquqiy mexanizmlari joriy etilishi kerak. Ushbu chora startaplarga investitsiyalarni jalb qilishni sezilarli darajada tezlashtiradi.

Startaplarning huquqiy bazasini takomillashtirishning sanab o'tilgan yo'nalishlari qabul qilish zarurati uzoq vaqtdan beri pishgan startaplar to'g'risidagi qonunda aks ettirilishi mumkin.

Kuchli huquqiy bazani yaratishdan tashqari, bir qator maxsus startaplarni qo'llab-quvvatlash dasturlari ishlab chiqilishi va amalga oshirilishi kerak.

Birinchi dastur startaplar uchun mentorlarni tayyorlash tizimini yaratish va ishlashga qaratilgan bo'lishi kerak. Ushbu mutaxassislar biznes inkubatorlari, tezatgichlar, IT parklari, ilmiy va startap loyihalarini tijoratlashtirish markazlari, universitetlar bilan ta'minlanishi kerak.

Ikkinchi dastur mamlakatning barcha universitetlarida startap laboratoriyalarini yaratishga qaratilgan. Laboratoriyalarning vazifalari talabalarda ilmiy va amaliy bilimlarni tijoratlashtirish uchun tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish, startaplar asoslari va innovatsion faoliyat uchun iste'dodlarni aniqlash, startap loyihalarini yaratish bo'ladi,

Uchinchi dastur - startaplarning davlat organlari bilan o'zaro aloqasi. Bu chora onlayn platforma asosida startaplarni ro'yxatdan o'tkazish, iqtisodiyot uchun ustuvor yo'nalishlarni (axborot texnologiyalari, biotexnologiya, qishloq xo'jaligi) tanlash, subsidiyalar va grantlar olish uchun ariza berish, shuningdek startaplarni potentsial investorlar va sheriklar bilan izlash va o'zaro aloqada bo'lish imkonini beradi. Ushbu platforma kraudfanding uchun ishlatilishi mumkin.

Startap ekotizimini rivojlantirish va doimiy takomillashtirish iqtisodiyotni rivojlantirishning intensiv yo'lini tanlagan mamlakatlarning siyosatining muhim tarkibiy qismidir. Tahlil shuni ko'rsatadiki, so'nggi 20-30 yil ichida dunyoning ilg'or mamlakatlari salohiyatining jadal o'sishi innovatsiyalarning rivojlanishi natijasida yuzaga kelgan YaIM (yalpi ichki mahsulot) tarkibidagi yuqori texnologiyali mahsulotlar ulushining oshishi hisobiga amalga oshirildi.

O'zbekiston bunday davlatlar bilan bir qatorda bo'lish uchun yetarli salohiyatga ega. So'nggi yillarda respublikada iqtisodiyotning yetakchi tarmoqlarini raqamlashtirish jarayoni jadal rivojlanmogda. Innovatsiyalarni rivojlantirish va barqaror startap ekotizimini

shakllantirishga tobora ko'proq e'tibor qaratilmoqda. Buni Hukumatning ko'plab qarorlari va Prezident farmonlari tasdiqlaydi.

Shu bilan birga, bu jarayonda vaqt talablaridan biroz orqada qolish kuzatiladi. Mamlakatda innovatsion g'oyalarni shakllantirish va startaplarni yaratish ommaviy bo'lib qolmadi, mamlakat mintaqalarida startap ekotizimini rivojlantirishda kechikish kuzatilmoqda, biznes ochmoqchi bo'lgan yoshlarning aksariyati (ayniqsa, o'quv yurtlari bitiruvchilari) startap goyasidan qabul qilinishi mumkin emas uzoqda.

Tashkiliy va Qonunchilik sohalaridagi kamchiliklarni bartaraf etish O'zbekistonda innovatsiyalarni rivojlantirishda kerakli natijalarga erishishga imkon beradi.

Adabiotlar/Lumepamypa/Reference:

Menshikov, S.M. & Klimenko, L.A., (1989) *Long Waves in the Economy: When a Society Changes its Skin*. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniya, 272 pages.

Mirziyoyev Sh.M. (2022) *Yangi O'zbekiston strategiyasi*. – T.: "O'zbekiston".

Mirziyoyev Sh.M. (2024) *Hozirgi zamon va Yangi O'zbekiston*. – Toshkent: O'zbekiston.

Schumpeter J. A. (1939) *Business Cycles* McGraw-Hill Book Company, Inc.

Uzdaily, (2020) Исследование стартап-экосистемы Узбекистана «Startup Indicator 2020». www.uzdaily.com/en/post/5890.

World Bank. (2023). "Doing Business Report: Uzbekistan". <https://www.worldbank.org>

Акаев А. А. (2009) Современный финансово-экономический кризис в свете теории инновационно-технологического развития экономики и управления инновационным процессом // Системный мониторинг. Глобальное и региональное развитие. М.: УРСС,. С. 141—162.

Бланк С. (2014) *Четыре шага к озарению. Стратегии создания успешных стартапов* М.: Альпина Паблишер, - 368 с.

Бланк С., Дорф Б. (2015) *Стартап: Настольная книга основателя*. –М.: Альпина Паблишер.

Закон (2022) *Республики Узбекистан «О поддержке малого бизнеса и предпринимательства»*. – Ташкент: Юридическое издательство.

Наров У.И. (2022) *Проблемы цифровизации высшего образования Узбекистана. Экономическое пространство в эпоху интеграции и цифровизации. Монография. «Российский экономический университет им. Г.В. Плеханова» Смоленский филиал. Смоленск, – 348 с.*

Наров У.И. (2025) *Startaplar va biznesni rejalashtirish - darslik. Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti rektorining 2025-yilning 28-maydagi 126-UM-sonli buyrug'iga asosan. ISBN 978-9910-8136-1-0.*

Остервальдер А., Пинье И. (2015) *Построение бизнес-моделей* – М.: Альпина Паблишер, - 288 с.

Постановление (2024) *Президента Республики Узбекистан от 14 октября 2024 г. № ПП-357 «О мерах по дальнейшему развитию экосистемы стартап-проектов и венчурного финансирования» // Национальная база данных законодательства Республики Узбекистан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://base.spinform.ru/show_doc.fwx.*

Рис Э. (2015) *Бизнес с нуля*. –М.: Альпина Паблишер. - 256 с.

Указ (2020) *Об утверждении Концепции развития науки до 2030 года. Указ Президента Республики Узбекистан, от 29.10.2020 г. № УП-6097.*

Указ (2020) *Президента Республики Узбекистан от 29 октября 2020 года № УП-6097 «О дополнительных мерах по стимулированию развития стартап-экосистемы в Республике Узбекистан».*

Шумпетер Й. (1982) *Теория экономического развития (книга)* –М.: Прогресс, С.49.